DIMENSIUNI ACTUALE ALE RECEPTĂRII PATRIMONIULUI ȘTIINȚIFICO-DIDACTIC AL SAVANTULUI ȘI PROFESORULUI ION DUMBRĂVEANU

CONCEPTE FUNDAMENTALE ALE DERIVATOLOGIEI MODERNE ÎN VIZIUNEA PROFESORULUI ION DUMBRĂVEANU

CZU: 81`373.611:81-051 **https://doi.org/10.5281/zenodo.10639000**

Tatiana Porumb
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID 0000-0003-4186-2507

This article analyses the fundamental concepts of general derivatology from a conceptual and terminological perspective. Since derivatology operates with its own intermediate entities for both the lexical and grammatical systems, the author attempts to highlight the necessity and importance of using a univocal metalanguage to designate the categories, processes, and phenomena specific to derivatology. In this regard, the controversial concepts of derivatology concerning the status of level/interlevel, the identification of its basic unit, and the terminological determination of the concept under study are treated in depth.

Cuvinte-cheie : *derivatologie, derivateme, analiză derivațională, bază derivațională, derivativitate, model derivațional, productivitate derivațională, compatibilitate derivațională.*
Keywords : *derivatology, derivateme, derivational analysis, derivational base, derivativeness, derivational model, derivational productivity, derivational compatibility.*

Profesorul și savantul Ion Dumbrăveanu a publicat în ultimele decenii peste 200 de articole științifice și lucrări monografice dedicate problemelor actuale din domeniul lexicologiei și derivatologiei generale și romanice. Iată doar unele din ele: *Eseu privind teoria compunerii* (1980), *Examinarea materialului lexical al structurii limbii* (1989), *Analiza morfemică și derivațională a cuvântului* (1989), *¿Es acaso la categoría de los formantes afijales una clase cerrada?* (Estudios de Lingüística, Spania, 2001), *Studiu de derivatologie romanică și generală* (2008), *Reflecții lingvistice* (2018). Prof. Dumbrăveanu s-a dedicat Filologiei și a slujit această știință peste o jumătate de veac cu silință, credință și fidelitate. Profesorul Ion Manoli, în discursul adresat omagiatului în anul 2018 la cei optzeci de ani ai profesorului Dumbrăveanu, îi mulțumește pentru această fidelitate și dăruire, comparând succesul și profesionalismul aviatorului, care depinde de numărul de ore petrecute în zbor, cu cel al filologului care petrece ore în șir asupra studiului. Astfel, filologul Ion Dumbrăveanu ar întrece orice pilot de curse lungi, dacă am aduna toate orele pe care Domnia sa le-a consacrat filologiei contemporane și mai cu seamă derivatologiei.

Preocupările savantului sunt orientate cu precădere către fenomenele și conceptele fundamentale care explică formarea noilor unități lexicale ca entități ontice, pe de o parte, și funcționarea mecanismelor derivaționale la nivel gnostic, pe de altă parte. (Dumbrăveanu, 1989, 2001, 2008, 2018) Mai multe lucrări au fost dedicate aspectelor ce țin de structurarea terminologiilor actuale cu formanți livrești de origine greco-latină, de migrația și utilizarea termenilor. (Dumbrăveanu, 2000, 2001, 2004, 2010) Investigațiile științifice ale profesorului Ion Dumbrăveanu nu s-au limitat în exclusivitate la domeniile lexicologiei și derivatologiei.

În articole separate au fost tratate particularitățile discursiv-conotative și metaconotative ale limbajului din operele marilor scriitori spanioli și români (Dumbrăveanu, 2007, 2018), au afost analizate tehnicile de traducere literară, aplicând triada coșeriană semnificație-desemnare-sens. În calitate de cetățean și luptător pentru adevărul științific, Ion Dumbrăveanu a analizat probleme identitare și de glotogeneză a limbii române, demonstrând viabilitatea și rezistența în timp a limbii române în spațiul basarabean.

În continuare vom prezenta concepția prof. Ion Dumbrăveanu asupra unor fenomene și terminologii din domeniul derivatologiei în plan epistemic, vom face tentativa să punem în evidență meritele infatigabilului savant basarabean. În studiile sale omagiatul propune definiții clare și inedite, propune termeni distinctivi și univoci pentru a denumi fenomene din morfologia derivațională, frazeologie, traducere. Bazându-se pe analiza și studiul ontic al lexemelor din limbile romanice prof. Ion Dumbrăveanu face concluzii deosebit de raționale, fapt ce ne-a determinat să pătrundem în esența acestor propuneri, comparându-le cu teoriile și terminologia utilizată de savanții și derivatologii moderni francezi, italieni, spanioli, români și ruși.

Derivatologia ca parte sau compartiment al științei lingvistice s-a constituit pe la mijlocul secolului trecut, dar cu toate acestea în derivatologia tradițională, precum și cea modernă, persistă o serie de probleme neelucidate, mai puțin discutate și mai puțin cercetate, printre care prof. Dumbrăveanu (2008 : 13) enumeră și însuși statutul de compartiment autonom al derivatologiei. După ce expune teoria unităților minime semnificative, elaborată de alt savant basarabean Grigore Cincilei, prof. Dumbrăveanu ajunge la concluzia că „deși formarea cuvintelor este recunoscută drept un compartiment autonom al științei lingvistice, acesta poate fi conceput mai degrabă ca o entitate cu un statut de internivel și nicidecum ca o entitate care s-ar constitui într-un nivel glotic propriu-zis.” *(Ibidem :* 19) Formarea cuvintelor, ca entitate gnostică și ontică, a fost considerată și inclusă de unii lingviști în cadrul lexicului, de alții în cadrul gramaticii. Modul acesta de a trata procesele de formare a cuvintelor poate fi observat atât în gramaticile normative cât și în cele academice. *(Ibidem:* 13)

În tradiția lingvistică romanică, formarea cuvintelor este tratată, cu mici excepții, în cadrul morfologiei cuvântului: de exemplu, în lucrarea *Fondamenti di linguistica,* lingvistul italian Raffaele Simone descrie procesele și mecanismele derivaționale în cadrul capitolului întitulat *Morfologia*, dedicat proceselor de modificare morfologică. Cu toate acestea, autorul italian folosește expresia *morfologia della derivazione* o *derivativa* „morfologie derivațională sau derivativă” (1998 : 136) atunci când face referință la proprietatea cuvintelor de a forma cuvinte noi de la cuvintele de bază. Astfel, la sfârșitul anilor 80 ai secolului trecut apare termenul și conceptul de morfologie lexicală sau derivațională, fapt ce permite înlăturarea echivocului și ambiguității nedorite între morfologia gramaticală care ține de formarea cuvintelor din persepectiva gramaticală, și morfologia lexicală care are drept obiect de cercetare motivarea morfemică a unităților lexicale segmentabile în plan semantico-structural. Dar răspuns la întrebarea „ce de la ce s-a format”, (Cincilei, 1980 : 15) adică ce de la ce a derivat, nu-l poate găsi morfologia lexicală ci doar analiza derivațională. Prin urmare, se impune o delimitare între obiectul de studiu al morfologiei lexicale și cel al morfologiei derivaționale. În școala sovietică despre necesitatea unei astfel de delimitări au scris Vinokur (1959), Arutiunova (1961), Maslov (1975) ș.a. În prezent majoritatea autorilor disting, uneori implicit, între o morfologie lexicală și o morfologie flexivă, în conformitate cu împărțirea tradițională între morfeme sau sufixe derivaționale și morfeme sau desinențe flexive. O atare delimitare o întâlnim la lingvistul francez Denis Apothélos, în lucrarea *La construction du lexique français : principes de morphologie dérivationnelle* din 2002*,* determinând în cadrul morfologiei

lexicale, care se ocupă de structura internă a unităților lexicale, o morfologie derivațională care studiază procesele de formare a cuvintelor cu ajutorul afixelor derivaționale „*a l'intérieur de la morphologie lexicale, on distingue la morphologie dérivationnelle (ou constructionnelle), qui s'intéresse à la construction de mots au moyen des affixes dérivationnels.*" (Apothélos, 2002 : 1) Pena Seijas, în capitolul despre compartimentele morfologiei și analiză morfologică, inclus în *Gramatica descriptivă a limbii spaniole* (Bosque Muñoz et al., 1999 : 5-6), insistă asupra diferențierii între morfologia flexivă și morfologia lexicală, conform clasificărilor tradiționale între cuvinte monomorfematice/ polimorfematice, variabile/invariabile și simple/complexe, și afirmă că morfologia lexicală se ocupă cu formarea de cuvinte noi, iar morfologia flexivă cu variațiile aceluiași cuvânt. Pena susține că delimitarea dintre clasele de morfeme se poate face pe baza criteriilor semantice, sintactice și de distribuție, citățm: "la morfología léxica se ocupa de la formación de nuevas palabras, y la morfología flexiva de las variaciones de una misma palabra. La delimitación entre las clases de morfema se realiza a partir de criterios semántico, sintáctico, distribucional." *(Loc. cit.)*

Conceptul de bază și termenul cu care se operează la analiza morfemică a unităților lexicale este divizibilitatea sau segmentabilitatea cuvântului în unități minime semnificative care motivează structura semantică a acestuia. În morfologia gramaticală conceptul de morfem a fost introdus pentru prima dată de Jan Baudouin de Courtenay (1963 : 282) și ulterior dezvoltat și reinterpretat în lucrările savanților din toată lumea. Azi conceptul de morfem face parte din categoria universaliilor, entitate de bază comună tuturor limbilor. Astfel, Simone numește *morfeme* unitățile lingvistice minime dotate de sens (1998 : 136), precizând că specificările „minim" și „dotat de sens" trebuie să coexiste în definiția morfemului pentru a nu-l confunda cu alte unități lingvistice cum sunt *fonemele*, de exemplu, care de-asemenea fiind unități minime nu posedă sens și *sintagmele* care, având sens, nu sunt minime. Aspecte importante ale organizării morfemice ale limbilor pun în evidență anumite caracteristici ale morfemelor: recurența sau repetarea morfemului în diverse cuvinte ale lexicului unei limbi (it. *cortes-* se repetă în lexemele *cortese, cortesemente, scortese, scortesemente, cortesia* ș.a.) și tendința de stabilitate fonologică care le permite acestor unități minime de sens să se distingă prin identitate formală, ce-i drept, în unele cazuri relativă, susține Simone. *(Ibidem :* 138-139) Cu referință la proprietatea de recurență a morfemelor, profesorul Dumbrăveanu, pe bună dreptate, consideră divizibile sau segmentabile în plan sincronic cuvintele ale căror morfeme se repetă cu același sens în alte cuvinte. (2018 : 7)

Diferența între analiza morfemică a derivatelor și cea derivațională se bazează, în esență, pe delimitarea rolului semantic și funcțional al elementelor (Arutiunova, 1961 : 15), structura morfemică a unui derivat fiind, de regulă, plurimorfemică, conținând mai multe elemente constituente (fr. *in-imit-able,* it. *in-imit-abile,* sp. *in-imit-able*, rom. *in-imit-abil*) spre deosebire de cea derivațională care este în exclusivitate binară, fiind constituită din baza derivativă și formant sau afix (fr. *nationalisation* < verb *nationalis(e)* + sufix *–ation,* it. *ipotizzazione* < verb *ipotizza(re)* + sufix *-zione*), cu excepția cuvintelor derivate polisintetice. Prin urmare, analiza derivațională a cuvintelor derivate presupune folosirea unui aparat terminologic și noțional corespunzător. De fapt, „când se purcede la o analiză derivațională a cuvintelor derivate, derivatologul operează cu termeni și noțiuni fundamentale ca *sintem, bază derivativă, bază derivată, cuvânt derivat, derivativitate* ș.a. „Orice act derivațional", scrie Ion Dumbrăveanu, „presupune existența unui raport de derivativitate, adică prezența unui raport între cuvântul inițial și cel derivat." (2018 : 7) În consecință, conceptul de derivativitate este o noțiune de bază, fundamentală în domeniul derivării, care presupune, la rândul său, și noțiunea de *bază*

derivativă pe care derivatologul Dumbrăveanu o definește ca ”parte componentă nemijlocită a opoziției derivaționale care precedă formantul în cazul sufixării și succede pe aceasta din urmă în cazul prefixării.” *(Ibidem* : 11) Bazându-se pe lucrările derivatologilor școlii sovietice (Vinokur, 1959 : 441), (Maslov, 1975 : 192), (Arutiunova, 1961 : 73), care au scris despre neidenticitatea și noncoincidența categoriilor de bază derivativă și bază morfologică, profesorul Ion Dumbrăveanu susține raționalitatea și utilitatea delimitării celor două concepte, astfel noțiunea de bază derivativă se va utiliza la descrierea proceselor de formare a cuvintelor noi, iar conceptul de bază morfologică la formarea formelor flective a cuvintelor.

În mai multe lucrări monografice recente, însă, dedicate formării cuvintelor în limbile romanice moderne această noțiune nu este specificată, „noțiunea și termenul în discuție fiind considerate, se vede, ca ceva de la sine înțeles.” (Dumbrăveanu, 2018 : 8) Profesorul Dumbrăveanu semnalează că în tradiția hispanisticii academice noțiunea în discuție are o interpretare ambiguă. Astfel, în concepția autorilor recentei și fundamentalei *Gramatici descriptive a limbii spaniole* (Real Academia de la Lengua, 2000 : 4317) termenul ‘bază’ este tratat și definit în paralel cu alți termeni și noțiuni care sunt considerate drept sinonime ale acestora, cum ar fi cele de ‘temă’ și ‘rădăcină’, citățm: „ ... tema poate fi considerată drept o unitate de bază în descrierea flexiei și a formării cuvintelor [...], prin urmare, ca unitate ea reprezintă constituentul sau elementul morfologic constitutiv intermediar între rădăcină și forma flectivă”; „baza poate fi definită drept elementul constituent al cuvântului la orice nivel sau structură ierarhică în cadrul căreia este operabil un proces morfologic.” (trad. de I. Dumbrăveanu, 2008 : 36) În ultima analiză autorii sunt tentați să pună semnul egalității între termenul bază și noțiunile examinate: ”Definită astfel, baza reprezintă o unitate mai generală decât unitățile rădăcină și temă, dat fiind că oricare din acestea, de asemenea, poate fi numită bază.” (Real Academia de la Lengua, 2000 : 4318) Observăm că definițiile de mai sus sunt orientate simultan atât la descrierea proceselor de formare a cuvintelor cât și la cele de formare a formelor flective. Am hotărât să analizăm situația în lucrările lexicografice recente pentru limbile romanice ca să determinăm schimbările terminologice și să constatăm dacă derivatologii moderni definesc termenul în cauză utilizând sintagma „bază derivativă” sau denumesc altfel acest concept. După ce am consultat o serie de surse am stabilit că lingviștii italieni nu folosesc o terminologie univocă pentru a desemna noțiunea de bază derivativă: Raffaele Simone (1998 : 135) în *Fondamenti di linguistica* folosește expresia *parola-base* ‘cuvânt-bază’ fără să o definească conceptual, Giuseppe Antonelli folosește sintagma *base lessicale* (Serianni, Antonelli, 2006 : 113), iar Mario Salvatore Corveddu utilizează respectiv același termen, *base léxica*, în limba spaniolă ca să explice procesul de formare a cuvintelor noi fără a determina sensul noțiunii de bază lexicală. Până și Tullio de Mauro atunci când scrie despre productivitatea afixelor, folosește implicit sintagma *base lessicale,* citățm: „I formanti sono al centro della produttività del lessico: dato un morfo lessicale con essi ricaviamo altre parole, ciascuna delle quali può essere la ‘base lessicale’ per ricavare, con altri formanti, altre nuove parole./ Morfemele stau la baza productivității lexicului: de la un morfem lexical cu ajutorul afixelor obținem cuvinte noi, care la rândul lor pot deveni baze lexicale pentru a obține cuvinte noi prin adăugarea altor afixe.” (trad. noastră, De Mauro, 2005 : 17) Autorii Giovanni Adamo și Valeria della Valle explică transformările derivaționale prin proveniența unităților noi de la o *matrice*, definind acest concept drept unitate lexicală pe care vorbitorii unei limbi o sesizează ca cel mai apropiat punct de plecare de noua formă a cuvântului, de exemplu: „verbul italian *vitalizzare* a derivat de la adjectivul *vitale* prin adăugarea sufixului *-izzare*, explică autorii, și nu de la substantivul *vita.*” (Adamo, Della Valle, 2008 : 34)

Lexicologul Denis Apothélos, pe care l-am citat în precedență, distinge trei fenomene diverse atunci când utilizează termenii bază, radical și rădăcină. *Baza* este elementul la care se adaugă un afix : ”on appelle *base* l’élément sur lequel opère un affixe.” (Apothélos, 2002 : 15) Baza nu este neapărat un segment compus dintr-un singur morfem. Dacă analizăm lexemul *nationalisation* observăm că acesta este compus din patru morfeme dintre care un morfem lexical și trei sufixe derivaționale: *nation-al-is-ation.* Esența termenului ”bază” constă în proprietatea unei secvențe *nationalis-* (verb) de a primi un sufix *-ation* ca să creăm substantivul *nationalisation,* la rândul său adjectivul *national* servește drept bază la care se adaugă sufixul *-is-* ca să obținem forma verbală *nationalise,* iar adjectivul *national* provine de la baza *nation* (substantiv) și sufixul -al. Morfemul lexical care persistă după înlăturarea morfemelor afixale derivative și flexionare este numit *radical.* În cazul lexemului *nationalisation, nation* este radical. Apothélos consideră *rădăcină* termenul care este folosit în comentariile și analizele etimologice în plan diacronic, care desemnează un morfem utilizat în etapele anterioare de dezvoltare a limbi și care se regăsesc în unele familii de cuvinte. Vom considera deci rădăcină morfemul *spir-* din latină în șirul de verbe: fr. *conspirer, respirer* și *inspirer*, ital. *cospirare, respirare, ispirare*, span. *conspirar, respirar, inspirar*, rom. *a conspira, a respira* și *a inspira.* Prin urmare, suntem de părerea că printre mulțimea de termeni utilizați de lingviști în derivatologia romanică modernă (cuvânt-bază, bază lexicală, matrice, bază) sintagma de bază derivativă, propusă ca termen de prof. Ion Dumbrăveanu, este cea mai potrivită fiindcă este univocă, explicită și scoate în evidență caracteristicile esențiale ale noțiunii în cauză. În concepția noastră, *baza derivativă* este un morfem sau o combinație din mai multe mofeme ce formează o unitate dotată de sens, la care se adaugă un afix pentru a obține un derivat nou.

În lucrările sale profesorul Dumbrăveanu susține utilitatea întrebuințării conceptului și termenului de *model derivațional* pentru descrierea și clasificarea fenomenelor, sistemelor derivaționale dintr-o limbă. În derivatologia sovietică, *modelul derivațional* a fost definit ca ”o schemă de formare a cuvintelor noi” (Itenberg, 1967 : 171), „o formulă de creare a derivatelor noi” (Hanpira, 1966 : 161), „o schemă structurală, care fixează îmbinarea bazei cu un anumit tip de formanți” (Ânko-Trinickaâ, 1976 : 47) ș.a. Modelul derivațional se realizează, de regulă, în cadrul unei anumite formule cu indicarea concretă a mijloacelor derivaționale. Caracterul activ al modelului se datorează capacității paradigmei derivaționale de a se completa cu numeroase formațiuni noi, iar regularitatea este o însușire a modelului de a se reproduce în mod constant. Capacitatea paradigmei de a se completa cu numeroase formațiuni noi este o caracteristică a *productivității derivaționale*, iar regularitatea și iterativitatea formațiunilor tipice sunt un indiciu al statutului sistemic al acestora. Printre factorii care influențează asupra productivității modelului se enumeră factorii extralingvistici, spre exemplu, necesitatea socială de a crea formațiuni noi determinate de progresul tehnico-științific, dar și cei intralingvistici, care influențează productivitatea modelului. Pe bună dreptate, prof. Dumbrăveanu consideră rațională și utilă atât revelarea factorilor externi și interni de creștere a productivității derivaționale, cât și a celor care limitează productivitatea derivațională. ”Chiar și în cazul modelelor de înaltă productivitate”, scrie Ion Dumbrăveanu, ”nu trebuie să absolutizăm potențele derivaționale ale bazelor derivative sau ale formanților” fără a verifica în prealabil *compatibilitatea formanților.* (Dumbrăveanu, 2008 : 74) Veridicitatea acestei aserțiuni, este dovedită prin exemplul bazelor adjectivale în limbile romanice occidentale, mai ales în limbile ibero-romanice, care se caracterizează printr-o combinbilitate nelimitată cu afixul adverbial *–mente.* Regularitatea îmbinării acestui formant cu baze derivative stereotipice, ce țin de o anumită parte de vorbire, apropie formantul de paradigmele gramaticale: sp. adj. *formal* > adv.

formalmente; port. adj. *formal* > adv. *formalmente*; it. adj. *formale* > adv. *formalmente*. Cu toate acestea, formantul în cauză nu se combină cu bazele derivative adjectivale ale cuvintelor ce indică culoarea. Formații de genul, span. **verdemente* sau it. **arancionemente* sunt imposibile chiar în sfera derivării potențiale sau ocazionale. Este evident faptul că factorul care limitează productivitatea derivațională a modelului dat este incompatibilitatea formantului de a se uni cu bazele adjectivale ce indică culoarea.

În monografia ”Studiu de derivatologie romanică și generală”, prof. Ion Dumbrăveanu tratează într-un paragraf aparte cu titlul ”Conceptul de productivitate derivațională în sincronie” conceptul de *productivitate derivațională* în raport cu alte noțiuni, și anume caracterul activ al modelelor derivaționale și regularitatea acestora. (Dumbrăveanu, 2008 : 72-79) Caracterul activ al modelului este conceput ca o capacitate a paradigmei derivaționale să se completeze cu numeroase formații noi, iar regularitatea este o însușire a modelului de a se reproduce în mod constant. Astfel, caracteristica productivității se consideră facultatea de a se reproduce în noi formații. Considerăm utilizarea sintagmei ‘productivitate derivațională’ drept o inovație binevenită, deoarece prin determinarea conceptului de productivitate cu ajutorul adjectivului *derivațional*, se determină, de fapt, cu exactitate compartimentul lingvistic de aplicare a termenului.

Am constatat folosirea variată a conceptului de productivitate în morfologia flexionară și derivațională, acesta fiind utilizat frecvent cu sensul ce descrie un proces specific, cum ar fi: ‘productivitatea flexionară’ cu referință la analiza proceselor morfologice (*la productivité flexionnelle* la Poitou, 1988 : 117), ‘productivitatea morfemelor’ cu referință la productivitatea afixelor (*la produttività dei morfemi* la Corino, 2006 : 285), ‘productivitatea unor scheme de formare a cuvintelor noi’ (*la produttività di uno schema formativo* la Iacobini, 2019), ‘productivitatea neologică a derivației’ pentru analiza productivității mecanismului lexicogenetic de derivare într-un limbaj tehnic (*la productivitad neológica de la derivación* la Corveddu, 2018). Credem că termenul *productivitate derivațională*, tratat în profunzime de profesorul Ion Dumbrăveanu și menit să desemneze productivitatea modelelor derivaționale, posedă transparență semantică și merită să completeze șirul termenilor de mai sus, fiind în raport de hiperonimie cu noțiunile de productivitate utilizate pentru determinarea fiecărui tip de proces derivațional specific în cadrul formării cuvintelor (productivitatea afixelor, sufixelor, prefixelor, confixelor, bazelor etc.) și în raport de sinonimie cu expresia *productivitatea unor scheme de formare a cuvintelor*, folosită de lingvistul italian Iacobini (2019). Necesitatea de a determina terminologic productivitatea modelelor derivaționale în mod univoc au simțit-o și alți lingviști care au utilizat aceeași sintagmă în limba italiană (‘una lingua ad alta *produttività derivazionale*’ (Boschetti et alii, 2014) ca să explice caracterul activ al unor modele derivaționale din limba arabă și Elizabeth Beniers (1988 : 229) ca să enumere factorii care determină productivitatea derivațională în limba spaniolă (‘en este contexto he buscado dar ejemplos de los factores que determinan la *productividad derivacional’*). Spre deosebire de lingviștii italieni și spanioli sus-numiți care folosesc termenul de productivitate derivațională fără să-l definească, Georgette Dal face încercarea de a determina noțiunea de productivitate egalând-o cu sintagma ‘productivité constructionnelle’. (Dal, 2003 : 5) După părerea autoarei productivitatea este unul din acei termeni lingvistici a căror utilizare este subminată pentru că aparține a ceea ce numim bagaj lingvistic partajat. Tocmai din această cauză lingviștii, poate nu totdeauna, au grijă să-l definească, uitând că este un termen de metalimbaj. *(Ibidem :* 3) În articol autoarea menționează că principalele progrese din ultimii ani în problema productivității nu vizează definirea conceptului în sine, ci propunerea de a evalua productivitatea derivațională, ținând cont de aspectele sale calitative și cantitative.

Prin prisma sintezei teoriilor tradiționale și moderne ale derivatologiei generale și romanice, profesorul Dumbrăveanu pune în evidență importanța utilizării unui metalimbaj univoc pentru desemnarea proceselor, fenomenelor, categoriilor din cadrul acestui compartiment autonom al lingvisticii, pe care omagiatul profesor îl concepe ca „o entitate cu un statut de internivel" ce nu poate constitui un nivel glotic propriu-zis, deoarece în cadrul formării cuvintelor nu poate fi detașată o unitate derivațională minimă proprie cum sunt fonemul, morfemul, lexemul și propoziția pentru nivelurile – fonemic, morfemic, lexemic și sintaxemic – devenite tradiționale în uzul lingvistic.

Printre aceste concepte merită o deosebită atenție considerațiile profesorului Dumbrăveanu cu privire la derivativitate și baza derivativă. La stabilirea raportului de derivativitate autorul remarcă principiul binarității opozițiilor derivaționale aplicabil în exclusivitate în cazul formațiilor liniare. Baza derivativă este definită drept parte componentă imediată a opoziției derivaționale care precedă formantul, în cazul sufixării, și îl succedă, în cazul prefixării. În lucrările monografice din 2008 și 2018 sunt tratate în profunzime conceptele fundamentale dar controversate ale derivatologiei generale, cel de model și proces derivațional și cel de productivitate derivațională. Remarcăm faptul că profesorul Dumbrăveanu este cel care a lansat și fundamentat conceptul de compatibilitate derivațională a formanților afixali cu diverse categorii de baze derivative.

În această ordine de idei, în continuare vom expune unele reflecții și concluzii în baza studiului efectuat. Mai întâi de toate vom preciza că termenul *derivare* (it. *derivazione*, sp. *derivación*, fr. *dérivation)* poate fi definit în sensul larg al cuvântului și în sensul îngust al acestuia. În sensul larg, termenul indică toate procesele de formare a unităților lexicale, iar în sensul îngust și curent termenul face referință la procesul prin care se formează un cuvânt de la alt cuvânt cu ajutorul afixelor. (Dubois et alii, 1994 : 85) Rezultatele cercetărilor depind de concepția pe care o pune la bază fiecare lingvist-derivatolog. Astfel, Apothélos distinge în cadrul morfologiei lexicale o morfologie derivațională care se ocupă de formarea cuvintelor cu ajutorul afixelor, noțiunea de morfologie derivațională fiind pentru autor sinonimică cu cea de *morphologie constructionnelle.* (Apothélos, 2002 : 1) Același termen, *morphologie constructionnelle,* la Corbin este interpretat în mod mai amplu, desemnând o noțiune care înglobează toate procedeele de formare a unităților lexicale – derivarea, compunerea și conversia, citățm: "la morphologie constructionnelle englobe toutes les opérations morphologiques construisant des unités lexicales : dérivation, composition, conversion." (Corbin, 1987) Reiese că în funcție de conceperea termenului de morfologie derivațională, fenomenul pe care îl acoperă rezultă mai complet și mai complex (atunci când este interpretat în sens mai larg) sau mai periferic ori marginal (când interpretarea este în sens îngust).

Caracterul autonom al derivatologiei ca parte a lingvisticii a fost deja recunoscut, iar statutul de nivel al acestuia se mai consideră discutabil și neargumentat din cauza lipsei unei unități de bază a nivelului. Astfel unii lingviști pledează pentru un statut de nivel (Lopatin, Uluhanov, Saharnyj), iar alții pentru un statut de internivel (Stepanova, Dumbrăveanu). Cu privire la statutul de nivel al formării cuvintelor s-a pronunțat L. Saharnyj care distinge alături de alte nivele încă două nivele, cel lexical și cel derivațional, considerând modelul derivațional drept unitate de bază a nivelului derivațional. (1970 : 291)

Susținem opinia lingvistului rus Leonid Saharnyj de a considera unitate de bază a derivatologiei modelul derivațional și în consecință propunem să determinăm noțiunea de model derivațional cu termenul *derivatem* (it. derivatema, fr. dérivatème, sp. derivatema), creat prin analogie cu termenii fonem, morfem, lexem. Prin urmare, termenul derivatem se compune din latinescul *derivatōne(m)* cu sens figurat de 'a avea origine' și sufixul –μa din

greacă cu sens de ‘rezultat al acțiunii’. A nu se confunda derivatemul cu însuși cuvântul derivat obținut prin afixare care este doar una din variantele de realizare ale modelului derivațional.

Referințe bibliografice :

ADAMO, Giovanni, DELLA VALLE, Valeria (2008), *Le parole del lessico italiano*, Roma: Carocci Editore.

APOTHÉLOS, Denis (2002), *La construction du lexique français. Principes de morphologie dérivationnelle,* Ophrys [citat 26.11.2023]. Disponibil:

https://books.google.mw/books?id=c9O6vcs6Ru4C&printsec=frontcover&hl=it#v=onepage&q&f=false

BENIERS, Elisabeth (1988), «La producción de nombres postverbales en español». In : *Anuario de Letras,* Vol. 26, págs. 229-238. [citat 26.11.2023]. Disponibil:

https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=31416

BOSQUE Muñoz, I., DEMONTE Barreto, V., LÀZARO Carreter, F., BOSQUE, I., & DEMONTE, V. (1999), *Gramática Descriptiva de la Lengua Española*, Madrid: Espasa Calpe.

BOSCHETTI, Federico, DEL GRATTA, Riccardo, MARZI, Claudia, NAHLI, Ouafae, PIRRELLI, Vito (2014), «Modelli, metodi e strumenti per il trattamento automatico della lingua araba e per l’editing in ambienti collaborativi». In : *AIUCD 3rd annual conference*, Bologna, 18-19 settembre 2014.

CORBIN, Danielle (1987), *Morphologie dérivationnelle et structuration du lexique*, 2 vol., Tubingen, Max Niemeyer Verlag ; 2e éd., Villeneuve d’Ascq, Presses Universitaires de Lille, 1991.

CORINO, Elisa (2006), «MorFo morfemi fondamentali per capire l‟italiano». In : Bosc F., Marello C., Mosca S. (a cura di), *Saperi per insegnare*, Loescher, Torino, p. 285-297. [citat 13.01.2024]. Disponibil: https://iris.unito.it/retrieve/handle/2318/20958/684989/Saperi%20per%20insegnare.pdf

CORVEDDU, Mario Salvatore (2018), «La productividad neológica de la derivación en un léxico técnico: una mirada diacrónica». In : RILEX *Revista sobre investigaciones léxicas* 1(2):5-30 DOI:10.17561/rilex.v1.n2. [citat 26.11.2023]. Disponibil:

https://www.researchgate.net/publication/331869547.

DAL, Georgette (2003), «Productivité morphologique : définitions et notions connexes». In : *Langue française, La productivité en questions et en expérimentations*, 140, p.3-23.

DE MAURO, Tullio (2005), *La fabbrica delle Parole*. *Il lessico e problemi di lessicologia*, Torino : UTET.

DUBOIS, Jean, MATHE Giacomo, Louis GUESPIN, Christiane MARCELLESI, Jean MARCELLESI, Jean Pierre MÉVEL (1994), *Dizionario di linguistica,* Zanichelli 1-a ed. 1979.

DUMBRĂVEANU, Ion (1989), *Examinarea materialului lexical al structurii limbii,* Chișinău, USM.

DUMBRĂVEANU, Ion (2000), «Considerente privind selectivitatea și expansiunea formanților neologici și terminologia». In : *Terminologie și limbaje specializate*, Chișinău, ed a II-a, p. 27-32.

DUMBRĂVEANU, Ion (2001), «¿Es acaso la categorÌa de los formantes afijales una clase cerrada?». In : *Estudios de Lingüística*, Universidad de Alicante, N15, p.387-392.

DUMBRĂVEANU, Ion (2004), «Note privind compatibilitatea formanților prefixoidali de origine greco-latină». In : *Probleme actuale de lingvistică, glotodidactică și știință literară III: USM*. Aniversarea a 40-a a Facultății de Limbi și Literaturi străine, Chișinău, pp. 51-54.

DUMBRĂVEANU, Ion (2007), «Note privind particularitățile lexicului conotativ în opera cervantină». In: *Connexions et perspectives en philologie contemporaine*. Actes du Colloque International consacré à Victor Banaru à l'occasion du 65-ième anniverssaire de sa naissance, II-ième èdition, Chișinău : CEP USM.

DUMBRĂVEANU, Ion (2008), *Studiu de derivatologie romanică*, Chișinău : CEP USM.

DUMBRĂVEANU, Ion (2018), *Reflecții lingvistice*, Chișinău : CEP USM.

IACOBINI, Claudio (2019), «La formazione delle parole in italiano – 3. Produttività e blocco». In : *Enciclopedia dell'Italiano*, Treccani: [citat 26.11.2023]. Disponibil:

https://www.treccani.it/magazine/lingua_italiana/articoli/scritto_e_parlato/formazione_parole3.html

POITOU, Jacques (1988), «Morphologie flexionnelle et productivité». In : *DRLAV. Documentation et Recherche en Linguistique Allemande Vincennes,* Année 1988, 39, p. 117-149.

REAL ACADEMIA ESPAŇOLA (2000), *Gramàtica descriptiva de la lengua española,* Vol.3 *Morfologìa*, Madrid.

SERIANNI, Luca, ANTONELLI, Giuseppe (2006), *L'italiano: istruzioni per uso. Storia e attualità della lingua italiana,* Milano : Bruno Mondadori Editori.

SIMONE, Raffaele (1998), *Fondamenti di linguistica*, Editori Laterza, (1-a ed. 1990), p.135-192.

АРУТЮНОВА, Нина (1961), *Очерки по словообразованию в современном испанском языке,* Москва: Изд-во АН СССР.

БОДУЭН де КУРТЕНЭ, И. А. (1963), *Избранные труды по общему языкознанию*. В 2 т. Москва, Т.2.

ВИНОКУР, Григорий (1959), *Избранные работы по русскому языку*, Москва : Учпедгиз.

ИТЕНБЕРГ, Р. Л. (1967), *К вопросу о степени продуктивности в словообразовании (на материале французского языка*), с. 170-178.

МАСЛОВ, Юрий (1975), *Введение в языкознание: Учеб. для филол. спец. Вузов,* Москва : Высш. Шк.

САХАРНЫЙ, Леонид (1967), «Некоторые психолингвистические аспекты словообразовательного анализа». In : *X-th International Congress of Linguists. Abstracts of papers,* Bucharest, с. 317.

ХАНПИРА, Э. (1966), «*Об окказиональном слове и окказиональном словообразовании русского языка*». In : *Развитие словообразования русского языка*, Москва : Наука, с. 153-166.

ЧИНЧЛЕЙ, Григорий (1980), «Лексическая морфология, ее объект и задачи». In : *Лексическая и грамматическая семантика романских языков*, Калинин : Изд-во Калининского госс. Унив.

Янко-Триницкая Н. «К системности русского словообразования». In : *Филологические науки*. 1976. № 5. С. 44 – 54.